

دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، سال سوم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۳، صفحات ۱۰۷-۸۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۴/۱۷

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۱۱/۲۱

بررسی عوامل فرهنگی مرتبط با رفتارهای محیط‌زیستی (مورد مطالعه: شهر یزد)

مسعود حاجی‌زاده میمندی^۱

حامد سیارخلج^۲

کاوه شکوهی‌فر^۳

چکیده

یکی از مشکلات شهر یزد در حوزه محیط زیست است که عمدتاً ناشی از توسعه صنعتی، وضعیت جغرافیایی، شرایط سخت اقلیمی، کم‌آبی و ریزگردها در حوزه محیط زیست است که اگر کنترل نشود، ممکن است به بحران محیط زیستی تبدیل گردد. در این تحقیق به بررسی عوامل فرهنگی مرتبط یعنی سرمایه فرهنگی، دینداری، سبک زندگی و بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی با رفتارهای محیط زیستی شهروندان شهر یزد پرداخته شده است. پژوهش از نوع پیمایشی و جامعه آماری این تحقیق شهروندان شهر یزد است. تعداد نمونه ۳۸۴ نفر است که با استفاده از فرمول کوکران به‌دست آمده و پاسخگویان به‌صورت تصادفی خوشه‌ای انتخاب شده‌اند. تکنیک گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته است که از اعتبار و پایایی مطلوب برخوردار است. براساس یافته‌های این پژوهش بین متغیرهای سرمایه فرهنگی، سبک زندگی و رفتارهای محیط زیستی رابطه معنادار وجود دارد. همچنین بین زنان و مردان در رفتارهای محیط زیستی تفاوت معناداری وجود دارد. اما بین متغیرهای سن، وضع تأهل، بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی، دینداری، تحصیلات و رفتارهای محیط زیستی رابطه معناداری وجود ندارد. نتایج تحلیل رگرسیونی نشان می‌دهد که در معادله رگرسیون ۲۹ درصد از واریانس متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود.

واژگان کلیدی: توسعه پایدار، رفتارهای محیط زیستی، سرمایه فرهنگی، وسایل ارتباط جمعی، دینداری و شهر یزد

۱- Email: masoudhajizadehmeid@gmail.com

۲- Email: sayarkhalaj1368@yahoo.com

۳- Email: kshokohifar@yahoo.com

۱- دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه یزد

۲- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یزد

۳- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یزد

مقدمه

در قرن حاضر، رفتارهای زیست‌محیطی انسان، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل بر محیط زیست، مورد توجه بسیاری از جامعه‌شناسان محیط زیستی قرار گرفته است (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۱۲۵). از نظر مفهومی، رفتارهای زیست‌محیطی، مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط زیست را شامل می‌شود (عقیلی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۳۷). مصرف بیش از اندازه از انرژی در منازل، استفاده از محصولات یک‌بارمصرف، استفاده غیرضروری از وسایل حمل و نقل عمومی غیراستاندارد، استفاده از انواع سم‌ها، دفع غیراصولی مواد زاید، جمع‌آوری و تفکیک نکردن زباله‌ها به‌منظور بازیافت، آسیب زدن به تنه درختان، مکان‌های تاریخی و اماکن و تأسیسات شهری، ریختن زباله‌ها در سطح شهر، جنگل، رودخانه و بسیاری از رفتارهای آسیب‌رسان به محیط زیست همگی تحت تأثیر رفتارهای زیست‌محیطی انسان روی دهد. در هر جامعه‌ای افراد برخورد به نسبت مشخصی در مورد محیط زیست خود نشان می‌دهند که ممکن است این برخورد کاملاً مسئولانه و یا کاملاً غیرمسئولانه یا رفتاری بینابین این دو باشد. این طیف وسیع از برخورد نسبت به محیط زیست، تحت تأثیر متغیرها و عوامل بی‌شماری است که به‌طور عمده به محیط اجتماعی فرد مربوط می‌شود (عقیلی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۳۷).

امروزه مسایل زیست‌محیطی عمیقاً دارای مفهوم اجتماعی‌اند و در کل مسایل زیست‌محیطی ریشه فرهنگی دارند و به‌منظور پذیرش بافت‌های فرهنگی یک جامعه بایستی به‌صورتی ساختاری با موضوع برخورد نمود. حفظ محیط زیست به مسایل زیادی ارتباط دارد که اگر بخواهیم از جنبه مصرف به قضیه نظر کنیم، بزرگ‌ترین و مهم‌ترین آن مسأله فرهنگی است. در مسأله محیط زیست، رفتارهای نابهنجار در مورد محیط زیست به‌علت ناآشنایی با فرهنگ شهرنشینی و نبود درک درست از اوضاع زیست‌محیطی حاکم بر جامعه و وضعیت اعتقادات فرهنگی مردم است؛ زیرا مردم فرهنگ استفاده از منابع طبیعی و امکانات زیست‌محیطی و فرهنگ زیستن همراه با همزیستی با طبیعت را نیاموخته‌اند و یا به‌درستی آن را درونی نکرده‌اند (ادهمی و اکبرزاده، ۱۳۹۰: ۳۹). امروزه بر سرمایه فرهنگی و ارتقای

آن جهت کاهش و کنترل مسایل اجتماعی، نظیر بحران‌های زیست‌محیطی تأکید می‌شود (روحانی، ۱۳۸۸: ۸) و به‌نظر می‌رسد توسعه پایدار، به‌ویژه جنبه زیست‌محیطی آن در گرو ارتقای سرمایه فرهنگی است (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۳).

افزایش سریع جمعیت و توسعه صنعتی - کشاورزی ایران، تخریب شدید محیط زیست و آلودگی محیطی را به همراه داشته است. ایران از نظر فرسایش خاک جزو اولین کشورهای جهان است (پاپلی یزدی، ۱۳۷۴: ۱۳). فرسایش خاک در ایران سه برابر متوسط آسیاست. در ۳۰ سال اخیر سطح جنگل‌های ایران از ۲۱ میلیون هکتار به ۷ میلیون هکتار رسیده است. رتبه ایران از نظر تولید گازهای گلخانه‌ای در سطح جهان ۱۳ است. هم‌چنین شاخص عملکرد زیست‌محیطی سال ۲۰۱۲ که از سوی دانشگاه ییل منتشر می‌شود نشان داد ایران از میان ۱۳۲ کشور جهان در مقام ۱۱۴ جهان قرار دارد، این در حالی است که کشور ما در سال ۲۰۱۰ در مقام ۷۸ و در سال ۲۰۰۸ در رتبه ۶۸ قرار داشت (نواح و فروتن‌کیا، ۱۳۹۰: ۶۹). همه این آمارها نشان می‌دهد که وضعیت محیط زیست در کشور ما بحرانی است و روزبه‌روز بر شدت این بحران افزوده می‌گردد؛ لذا به نظر می‌رسد که پرداختن به مسایل محیط زیستی در کشور جزو ضروری‌ترین امور است. از جمله دغدغه‌های همیشگی ربع قرن گذشته در بیشتر کشورهای درحال توسعه تعامل توسعه و محیط زیست و پایداری توسعه در عرصه‌های مختلف بوده است. در همین راستا، در دهه‌های پایانی قرن بیستم، روش‌های جلب مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و مدیریت منابع طبیعی و مدیریت محیط زیست، تحت دگرگونی‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، دستخوش تغییرات عمده‌ای شده است. روند دهه‌های گذشته در کشورهای صنعتی بیانگر این واقعیت است که کارگزاران دولتی، کارشناسان و نیز مدیران عرصه‌های محیط زیست و منابع طبیعی به رهیافتی تازه روی آورده‌اند (خاتون‌آبادی، ۲۰۰۴ به نقل از عقیلی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۳۷). در هر جامعه‌ای به فراخور شرایط اجتماعی و فرهنگی خاص آن، افراد برخورد به نسبت مشخصی در مورد محیط زیست از خود نشان می‌دهند که بررسی این رفتارها به‌منظور برنامه‌ریزی جهت سیاست‌گذاری برای حفظ محیط زیست ضروری می‌نماید. این برنامه‌ریزی‌ها به مسئولان این امکان را می‌دهد که گام‌هایی را در جهت توسعه پایدار کشور بردارند و با رصد رفتارهای

محیط زیستی، برنامه‌های فرهنگی را جهت بهبود آن تدوین کنند. استان یزد در بخش مرکزی فلات ایران قرار دارد. این استان همواره در طول تاریخ با مشکل خشکسالی و کمبود آب مواجه بوده است. وجود کوره‌های آجرپزی و کارخانه‌های تولیدکننده کمپوست نامناسب، از عوامل آسیب‌رسان به محیط زیست این استان است. از طرفی شهر یزد به‌عنوان مرکز استان با روند فزاینده افزایش جمعیت مواجه است که این افزایش جمعیت سبب افزایش ساختمان‌سازی، افزایش حجم ترافیک، آلودگی هوا و غیره شده است. وجود کارخانه‌های صنعتی فراوان در اطراف این شهر از دیگر عوامل آلودگی هوای این شهر به‌حساب می‌آید. با توجه به مطالب فوق هدف اصلی پژوهش حاضر، مطالعه رابطه سرمایه فرهنگی، سبک زندگی، میزان دینداری و میزان بهره‌مندی از وسایل ارتباط‌جمعی با رفتارهای محیط زیستی است.

سوابق پژوهش

صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) تحقیقی را با عنوان «سرمایه فرهنگی و نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان)» انجام دادند. هدف این تحقیق سنجش تأثیر سرمایه فرهنگی بر نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی بود؛ روش این تحقیق پیمایشی و جامعه آماری آن ۴۴۰ نفر از افراد بالای ۱۸ سال ساکن مناطق شهری کردستان بود. نتایج نشان داد که سرمایه فرهنگی بیشترین اثر را بر رفتارهای زیست‌محیطی دارد.

صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) پژوهشی را تحت عنوان «مطالعه تجربی رابطه آگاهی و رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه مناطق شهری و روستایی شهرستان سنندج)» انجام دادند. هدف این پژوهش بررسی رابطه آگاهی زیست‌محیطی و متغیرهای زمینه‌ای با رفتارهای زیست‌محیطی بود. روش این پژوهش از نوع پیمایشی و حجم نمونه شامل ۳۸۵ نفر از افراد بالای ۱۸ سال ساکن در مناطق روستایی و شهری شهرستان سنندج بود. نتایج آنها نشان داد که بین وضعیت تأهل، گروه‌های سنی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه معنادار وجود دارد. اما بین جنسیت و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ای وجود ندارد.

نواح و همکاران (۱۳۹۰) مطالعه‌ای را با عنوان «بررسی رابطه میزان دینداری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان (مطالعه موردی: شهر اهواز)» به انجام رساندند؛ هدف این مطالعه بررسی رابطه میزان دینداری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی بود؛ روش این مطالعه پیمایشی و حجم نمونه ۴۰۰ نفر از ساکنان شهر اهواز بود که از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. یافته‌های این مطالعه نشان داد که بین متغیرهای سن، جنس و تحصیلات با رفتار زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد. اما بین دینداری و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود ندارد.

ادهمی و اکبرزاده (۱۳۹۰) تحقیقی را با عنوان «بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸ تهران)» انجام دادند؛ هدف این تحقیق شناخت میزان تأثیر عوامل فرهنگی بر حفظ محیط زیست و رفتارهای زیست‌محیطی بود؛ روش این تحقیق پیمایشی و حجم نمونه شامل ۴۰۰ نفر از افراد در دو منطقه ۵ و ۱۸ شهر تهران بود. نتایج نشان داد که متغیرهای احساس مسئولیت، اخلاق اجتماعی، آموزش و ارزش‌های سنتی و دینی بر حفظ محیط زیست و رفتارهای زیست‌محیطی مؤثر هستند.

خوش‌فر و همکاران (۱۳۸۹) پژوهشی را با عنوان «بررسی رفتار مردم نسبت به محیط زیست (مطالعه موردی: مناطق شهری و روستایی استان کردستان)» انجام دادند. هدف این پژوهش بررسی رابطه دانش زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی بود. روش این پژوهش پیمایشی بود؛ نتایج نشان داد که تحصیلات با رفتارهای زیست‌محیطی رابطه معنادار دارد.

پچن^۱ (۲۰۰۶) پژوهشی را با عنوان «رفتار و نگرش‌های عمومی درباره تغییرات آب و هوایی» انجام داد. هدف این پژوهش بررسی اثر رفتارها و نگرش‌های افراد جامعه در تغییرات آب و هوایی بود. روش این پژوهش اسنادی بود. او به این نتیجه دست یافت که تغییرات در سبک زندگی و اتخاذ سبک زندگی مطلوب باعث رفتارهای زیست‌محیطی بهتر خواهد شد.

تارانت و کردل^۱ (۱۹۹۷) تحقیقی را با عنوان «اثر ویژگی‌های پاسخگو در نگرش و رفتار عمومی زیست‌محیطی» به انجام رساند. هدف این تحقیق بررسی اثر ویژگی‌های شخصی پاسخگویان در نگرش و رفتار زیست‌محیطی بود؛ روش این تحقیق پیمایشی و حجم نمونه شامل ۳۸۴ نفر بود. آنها به این نتیجه رسیدند که جنس، محل سکونت، تحصیلات، درآمد، سن و جهت‌گیری سیاسی افراد با رفتارهای زیست‌محیطی رابطه معنادار دارد.

چارچوب نظری

سبک زندگی

به باور گیدنز، سبک‌های زندگی، امکانات مختلفی هستند که افراد برای تولید و بازتولید هویت خود از آنها استفاده می‌کنند. سبک زندگی مجموعه‌ای کم و بیش جامع از عملکردهاست که فرد آنها را به کار می‌گیرد؛ چون نه فقط نیازهای جاری او را برآورده می‌سازند، بلکه روابط خاصی را هم که وی برای زندگی خود برگزیده است، در برابر دیگران متجسم می‌سازد (گیدنز^۲، ۱۳۷۸: ۱۲۰). سبک‌های زندگی را معمولاً مبتنی بر سازمان اجتماعی مصرف می‌دانند، و به جای سازمان اجتماعی تولید که به طور کلاسیک شالوده ساختار طبقاتی است، بر نگرش‌های هنجاری مرتبط با مصرف تأکید می‌کنند (اباذری و چاوشیان، ۱۳۸۱: ۲۰-۲۱). سبک زندگی دارای دو جنبه مثبت و منفی (سالم و خطرپذیر) است (کاکرهام^۳، ۱۹۹۷: ۳۳۰). در تعریف کاکرهام از سبک زندگی مثبت، ما شاهد ترکیب دو مفهوم: انتخاب و موقعیت هستیم. به عقیده وی، سبک زندگی سالم (مثبت)، انتخاب مجموعه‌ای از فعالیت‌ها مطابق با موقعیت زندگی افراد است. سبک‌های زندگی منفی (پرخطر) مانند سیگار کشیدن، استفاده از مواد روان‌گردان، مصرف الکل، استفاده از غذاهای پرکالری، نبستن کمربند ایمنی و غیره باعث ارتقای بیماری و مرگ می‌شود. در حقیقت انتخاب رفتارهای پرخطر را نیز باید در موقعیت ساختاری آن بررسی کرد. کاکرهام رفتارهای پرخطر را بازتاب موقعیت طبقاتی در ساختار اجتماعی در نظر می‌گیرد (کاکرهام، ۲۰۰۴: ۱۴۲۲). عضویت طبقه‌ای بر طبق

1- Tarrant & Cordell

2- Giddens

3- Cockerham

منزلت اقتصادی-اجتماعی شخص تعیین می‌شود که با درآمد، شغل و تحصیلات اندازه‌گیری می‌شود. به عقیده او، در میان آموزش قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده سطح سلامتی افراد است، چون افرادی که از تحصیلات بالاتری برخوردار هستند، دارای سلامتی بیشتری هستند. او به عوامل دیگری نظیر: قومیت، سن، جنس نیز اشاره می‌کند. مثلاً از نظر او، قومیت از طریق منزلت اجتماعی-اقتصادی بر سلامت فرد تأثیر می‌گذارد. فقر و محرومیت نیز فرصت‌های بسیار محدودی را برای افراد در انتخاب‌هایشان ایجاد می‌کند (کاکرهام، ۲۰۰۰: ۱۲۳). می‌توان این‌گونه استنباط کرد که سبک زندگی با نگرش و رفتار محیط‌زیستی فرد ارتباط نزدیکی دارد. افرادی که از تحصیلات بالاتری برخوردارند و بهتر آموزش دیده‌اند از سبک زندگی مثبت (سالم) بهره‌مندند، رفتارهای محیط‌زیستی مسئولانه‌ای نسبت به محیط زیست دارند؛ یعنی میزان استفاده از انرژی آنها در سطح مطلوبی است؛ از وسایل استاندارد با محیط زیست استفاده می‌کنند و رفتار محیط‌زیستی حامی‌گرایانه‌ای نسبت به محیط زیست خود دارند؛ ولی افرادی که تحصیلات پایینی دارند و به‌گونه‌ای مناسب آموزش ندیده‌اند، سبک زندگی منفی دارند و بالعکس از رفتارهای محیط‌زیستی مسئولانه‌ای برخوردار نیستند.

سرمایه فرهنگی

سرمایه فرهنگی اصطلاحی جامعه‌شناختی است که بوردیو آن را در سال ۱۹۷۳ مطرح کرد. این اندیشمند فرانسوی، سرمایه فرهنگی را در ابعاد مختلف آن (سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته و سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده) تفکیک و به‌گونه‌ای مورد بررسی کرده است. در نظریه سرمایه فرهنگی بوردیو، مالکیت سرمایه فرهنگی به فرد اجازه می‌دهد در حوزه تولید فرهنگی اعمال کنترل نماید (ناخایی و کرتس^۱، ۱۹۹۸: ۱۴). امروزه بر سرمایه فرهنگی و ارتقای آن جهت کاهش و کنترل مسایل اجتماعی - نظیر بحران‌های زیست‌محیطی - تأکید می‌شود (روحانی، ۱۳۸۸: ۸). و به‌نظر می‌رسد که توسعه پایدار - به‌ویژه جنبه زیست‌محیطی آن - در گرو افزایش سرمایه فرهنگی است (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۳). ابعاد سرمایه فرهنگی، از دیدگاه بوردیو، می‌تواند به سه صورت تجلی یابد:

۱- سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته: سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، نوعی ثروت بیرونی است که به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیری از فرد درآمدده است. این همان بخشی است که بوردیو آن را سرمایه فرهنگی همراه تولد می‌نامد که نمی‌توان آن را از طریق هدیه، خرید یا مبادله به دیگری منتقل نمود. این نوع سرمایه، به‌صورت آگاهی‌های مداوم ذهن و جسم تجلی می‌یابد (شارع‌پور و خوش‌فر، ۱۳۸۱: ۱۳۸). در واقع، سرمایه فرهنگی درونی‌شده توانایی‌های بالقوه‌ای دارد که بتدریج بخشی از وجود فرد شده و در او تثبیت شده‌اند (نوغانی، ۱۳۸۱: ۷۸). این سرمایه می‌تواند با سرمایه‌گذاری زمان در شکل یادگیری، افزایش یابد (نیازی و نصرآبادی، ۱۳۸۶: ۶۰). می‌توان بیشتر ویژگی‌های سرمایه فرهنگی را از این واقعیت استنباط کرد که این سرمایه، با رفتار و نگرش زیست‌محیطی شخص، که در آن تجسم می‌یابد، ارتباط نزدیکی دارد. علاوه بر این می‌توان با سرمایه‌گذاری در دوران تحصیلی از همان ابتدایی تا تحصیلات تکمیلی در شکل آموزش و یادگیری رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی و داشتن نگرش زیست‌محور در افراد، شاهد افزایش سرمایه تجسم‌یافته در حوزه زیست‌محیطی افراد باشیم (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۶-۹۷).

۲- سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته: سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته بیشتر به شکل کالاهای فرهنگی و اشیای مادی و رسانه‌هایی نظیر مجله‌ها، نقاشی‌ها، مجسمه‌ها، تصاویر، کتاب‌ها، لغتنامه‌ها، ابزارها، ماشین‌آلات و غیره، تجسم می‌یابد (شارع‌پور و خوش‌فر، ۱۳۸۱: ۱۳۷) و از ویژگی‌های بارز آن، قابل انتقال بودن است. باید در نظر داشت آنچه قابلیت انتقال را دارد مالکیت قانونی آن است و نه لزوماً دانش و بینش لازم برای درک و استفاده از آن (تملک ابزارهای مصرف آن) که نوعی سرمایه فرهنگی درونی‌شده است. بنابراین، این سرمایه به‌نوعی در شکل اقتصادی هم مطرح است و می‌تواند جنبه نمادی آن حفظ شود. با این حال، آن را نباید صرفاً یک شیء مادی نظیر اتومبیل یا مسکن پنداشت. این نوع از سرمایه پیوند تنگاتنگی با سرمایه فرهنگی درونی‌شده دارد (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۷).

به‌طور خلاصه، به تمامی اشیای و کالاهای فرهنگی، سرمایه فرهنگی عینی می‌گویند، اما خصلت این سرمایه در این است که اثر آموزشی بر دارندگان آن می‌گذارد (بوردیو^۱، ۱۹۸۶:

1- Bourdieu

(۲۴۶). در مورد ارتباط بین سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته و رفتارها و نگرش محیط‌زیستی می‌توان با استفاده از مجلات، کتاب‌ها، تصاویر و نقاشی‌های محیط‌زیستی، سرمایه عینیت‌یافته افراد را افزایش داد. بدین‌صورت که صرف داشتن و مالکیت این امکانات مطرح نیست. خصلت اساسی این نوع سرمایه، اثر آموزشی این امکانات است که فرد با مطالعه و تعمق در آنها بر اهمیت محیط‌زیست و اهمیت به‌جا گذاشتن زمینی قابل سکونت برای نسل‌های آینده پی می‌برد. در نتیجه رفتارهای مسئولانه در قبال محیط‌زیست صورت می‌گیرد. بدین صورت، ما شاهد کنترل و در نهایت کاهش بحران‌های زیست‌محیطی دهه‌های اخیر خواهیم بود (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۷).

۳- سرمایه فرهنگی نهادی: سرمایه فرهنگی نهادی بر تحصیلات و وضعیت خانواده تأکید فراوانی دارد. بدین ترتیب، بهترین شاخص سرمایه فرهنگی مقدار زمان صرف‌شده برای به‌دست آوردن آن است؛ زیرا تبدیل سرمایه اقتصادی به سرمایه فرهنگی وقتی امکان‌پذیر است که وقت مورد نیاز از طریق دسترسی به سرمایه اقتصادی در اختیار افراد قرار گیرد. به بیانی دقیق‌تر، سرمایه فرهنگی که به‌طرزی مؤثر در محدوده خانواده جابه‌جا می‌شود، علاوه بر مقدار موجود در خانواده به زمانی که برای انتقال این سرمایه صرف می‌شود، وابسته است (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۷).

بوردیو معتقد است که لازمه سرمایه فرهنگی نهادی، قبل از هرچیز وجود افراد با صلاحیت و مستعد در جهت کسب انواع مدرک تحصیلی و دانشگاهی است. از طرف دیگر مستلزم وجود نهادهای رسمی است که این مدرک تحصیلی را صادر کنند و هم، به آن رسمیت بخشند. از ویژگی‌های بارز این سرمایه، این است که به شکل پلی بین اقتصاد و فرهنگ عمل می‌کند (بوردیو، ۱۹۸۶: ۲۴۶). به اعتقاد آزاد ارمکی (۱۳۸۴) یکی از عوامل اجتماعی مسلط در تبیین کنش‌های مردم ایران، خانواده است. بر این اساس خانواده‌های ایرانی می‌توانند با آموزش و تربیت فرزندان خویش از بدو تولد زمینه را برای کنش‌ها و رفتارهای مسئولانه محیط‌زیستی و داشتن نگرش زیست‌محور در راستای حمایت از محیط‌زیست، بیش از پیش مهیا کنند. همچنین وجود درس‌هایی از جامعه‌شناسی محیط‌زیستی در رشته‌های تحصیلی و آموزش مهارت‌های چگونگی رفتار نسبت به محیط‌زیست در

مهارت‌های فنی حرفه‌ای، می‌تواند در کنار افزایش تحصیلات افراد زمینه را برای انجام کنش‌ها و رفتارهای مسئولانه محیط زیستی در جامعه مواجهه شده با بحران‌های محیط زیست، مهیا کند. بر این اساس، می‌توان فرض نمود با افزایش ابعاد سرمایه فرهنگی، سرمایه فرهنگی افراد افزایش می‌یابد و در نتیجه نگرشی زیست‌محور و رفتارهای زیست محیطی در جامعه نسبت به محیط زیست صورت گیرد (صالحی و امام قلی، ۱۳۹۱: ۹۸).

نظریه پرورش (کاشت)

گرینر استدلال می‌کند که اهمیت رسانه‌ها نه تشکیل توده، بلکه در راه خلق راه‌های مشترک انتخاب و نگرستن به رویدادهاست که با استفاده از نظام‌های پیام مبتنی بر فناوری، عملی می‌شود و به راه‌های مشترک نگرستن به جهان می‌انجامد. او همین را "کاشت الگوهای انگاره‌ای غالب" می‌خواند. رسانه‌ها به‌ویژه تلویزیون گرایش به این دارند که روایت‌هایی یکسان و نسبتاً مورد وفاق از واقعیت‌های اجتماعی ارائه و مخاطبان خود را نیز سازگار با آن "فرهنگ‌پذیر" کنند (مهدی‌زاده، ۲۰۱۳: ۸۴). بر این اساس با توجه به نقشی که رسانه‌ها در فرهنگ‌پذیری مخاطبان خود دارند، می‌توانند با اختصاص زمان و اهمیت بیشتری به برنامه‌هایی که به نقش مثبت رفتارهای محیط زیستی مسئولانه در حفظ محیط زیست و بهبود آن می‌پردازند، این رفتارها را در بین مردم فرهنگ‌سازی نمایند.

نظریه برجسته‌سازی

برجسته‌سازی، بر این فرض استوار است که محتوای محصولات رسانه‌ها، بر درک عموم از میزان اهمیت موضوعات، اثر دارد. نتایج بررسی مک‌کامبز و شاول^۱ در دهه ۷۰ میلادی که اولین پژوهش درباره برجسته‌سازی است، نشان داد که رسانه‌ها می‌توانند با برجسته کردن رویدادهای خاص، در ذهن مخاطبان تأثیرگذار باشند (سورین و تانکارد^۲، ۱۳۸۱: ۳۲۷). کارکرد برجسته‌سازی رسانه‌ها را گرایش رسانه به تأثیر گذاشتن بر آنچه مردم درباره آن فکر خواهند کرد، یا آنچه مهم تلقی می‌کنند، توصیف کرده‌اند. برجسته‌سازی فرآیندی است که

1- Mc Combs & Shaw

2- Severin & Tankard

طی آن، رسانه‌ها اهمیت نسبی موضوعات مختلف را به مخاطب انتقال می‌دهند. به این ترتیب، بر مبنای این نظریه هر چه رسانه‌ها اهمیت بیشتری به یک مسأله یا رویداد بدهند (اولویت رسانه‌ها)، مخاطبان اهمیت بیشتری برای آن قایل می‌شوند (اهمیت همگان) (خوانچه‌سپهر و نظری، ۱۳۸۹: ۱۲۶). بنابراین رسانه‌ها می‌توانند با برجسته کردن بحران‌های محیط زیست و نقش رفتارهای محیط زیستی مسئولانه افراد در کاهش بحران‌های محیط زیست، مخاطبان خود را به انجام رفتارهای محیط‌زیستی مسئولانه ترغیب نمایند؛ به این ترتیب که هرچه رسانه‌ها به رفتارهای محیط زیستی مسئولانه اهمیت بیشتری بدهند، در نتیجه مخاطبان برای انجام رفتارهای محیط زیستی مسئولانه اهمیت بیشتری قایل می‌شوند.

دینداری

از نظر بنسون^۱ برای رفع بحران‌های محیط زیست از دیدگاه‌های فلسفی، دینی و به‌ویژه اخلاقی، کمتر سخن به میان می‌آید. درحالی‌که بدون آموزش صحیح مباحث معنوی و اعتقادی، در فراگیرترین شکل فلسفی و اخلاقی آنها، هرچه از تباه شدن محیط زیست و ضرورت حفظ آن گفته شود، راه به‌جایی نخواهیم برد (بنسون، ۱۳۸۲ به نقل از نواح و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۳). مفاهیم اخلاق زیست‌محیطی بر مبنای ارزشی استوارند. در اخلاق زیست‌محیطی، نوع ارزش‌گذاری انسان به طبیعت و اجزای آن و همچنین معیارهای ارزشی در تعیین نوع تعامل انسان با طبیعت، مهم هستند و این موضوعات به‌روشنی به مباحث نگرشی و هنجاری مرتبط می‌شوند. اگر نگرش، نوعی سوگیری مثبت یا منفی در برابر یک شیء، یک شخص و یا رفتاری خاص تلقی گردد، آن‌گاه اهمیت تأثیر ارزش‌های فرد و ارزش‌های اخلاقی در این سوگیری بیشتر روشن می‌شود. به این ترتیب، ارزش‌های اخلاقی می‌توانند با شکل‌دهی نگرش، تأثیر خود را بر رفتارهای حفاظتی و زیست‌محیطی فرد بر جای بگذارند (عابدی سروستانی، ۱۳۸۷ به نقل از نواح و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۴).

دیدگاه اسلام درباره محیط زیست

در اسلام به ارتباط انسان با محیط زیست اشاراتی شده است. زمین میراث صالحان و انسان

1- Benson

مأمور عمران اوست (هو انشاکم من الارض و استعمرکم فیها)، (هود، ۶۱). حدیثی از پیامبر اکرم نقل شده که هرکس شاخه درختی را بشکند مثل این است که بال فرشته‌ای را شکسته است. این دسته احادیث، آیات و روایات می‌تواند نشان‌دهنده توجه اسلام به حفظ محیط زیست باشد و برای یک فرد دیندار انگیزه بیشتری در برخورد بهتر با طبیعت و محیط زیست ایجاد کند (نوح و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۴-۸۵). ادعایی که به استناد برخی آیات و روایات مطرح می‌شود آن است که در جهان‌بینی اسلامی همه موجودات از جمادات گرفته تا گیاهان، حیوانات، انسان‌ها و املاک، همگی صاحب شعور و ادراک هستند. اما هر استعدادی، حقی ایجاد می‌کند. از آنجا که موجودات شعور و قدرت ادراک دارند، پس حقی برای آنها ایجاد می‌شود، ولی در قبال هر حقی تکلیفی برای طرف مقابل تعامل به‌وجود می‌آید، بنابراین انسان‌ها در قبال رفتار خود با طبیعت مکلف به حقوق آنها و مسئول هستند (بهرام‌پور، ۱۳۹۰: ۱۳۷).

فرضیات پژوهش

۱. بین میانگین زنان و مردان در رفتارهای محیط زیستی تفاوت معنادار وجود دارد.
۲. بین میانگین افراد مجرد و متأهل در رفتارهای محیط زیستی تفاوت معنادار وجود دارد.
۳. بین میزان تحصیلات و رفتارهای محیط زیستی رابطه معنادار وجود دارد.
۴. بین سن و رفتارهای محیط زیستی رابطه معنادار وجود دارد.
۵. بین سرمایه فرهنگی و رفتارهای محیط زیستی رابطه معنادار وجود دارد.
۶. بین بهره‌مندی از وسایل ارتباط‌جمعی و رفتارهای محیط زیستی رابطه معنادار وجود دارد.
۷. بین دینداری و رفتارهای محیط زیستی رابطه معنادار وجود دارد.
۸. بین سبک زندگی و رفتارهای محیط زیستی رابطه معنادار وجود دارد.

روش تحقیق و نمونه‌گیری

این تحقیق در سال ۱۳۹۲ و به روش پیمایشی انجام شده است. جمعیت آماری تحقیق شامل کلیه افراد ۱۴ سال به بالای ساکن در نقاط شهری و روستایی شهرستان یزد است که

براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ تعداد آن‌ها ۴۳۵۹۹۲ نفر برآورد گردیده است. حجم نمونه آماری ۳۸۴ نفر است که با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران به‌دست آمده است. نمونه‌های آماری با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای به دست آمده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شده است.

نحوه سنجش متغیرهای تحقیق

- رفتارهای محیط‌زیستی

برای سنجش متغیر رفتارهای محیط‌زیستی از ۳ بخش پرسشنامه صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) استفاده شد که عبارتند از: مصرف انرژی، استفاده از وسایل استاندارد محیط‌زیست و استفاده دوباره از وسایل قابل استفاده که با طیف لیکرت سنجیده شد. به این پرسشنامه، بخش رفتارهای حامی محیط‌زیست هم اضافه شد. از پاسخگو خواسته شده است که رفتار خود را در مورد ۲۱ گویه از مؤلفه‌های رفتار محیط‌زیستی (رفتار حامی محیط‌زیست، مصرف انرژی، استفاده از وسایل قابل مصرف و استفاده از وسایل استاندارد) ابراز نماید. ضریب پایایی این مقیاس با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۷۱۴ به‌دست آمد؛ همچنین اعتبار این پرسشنامه از نوع صوری است.

- سرمایه فرهنگی

ابزار اندازه‌گیری سرمایه فرهنگی پرسشنامه محقق‌ساخته است؛ این مفهوم با استفاده از سه مؤلفه سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته و سرمایه فرهنگی نهادی سنجش شده است که ضرایب پایایی آنها با استفاده از آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۷۶۹، ۰/۷۳۴ و ۰/۶۷۲ به‌دست آمد. همچنین پایایی متغیر سرمایه فرهنگی ۰/۷۲۵ به‌دست آمد؛ اعتبار این پرسشنامه از نوع صوری بود. از پاسخگو خواسته شده است که به طیف ۹ گویه‌ای سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، طیف ۶ گویه‌ای سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته و طیف ۶ گویه‌ای سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده پاسخ دهد. سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته با تماشای فیلم و تأثر و نمایش، انجام فعالیت‌های ورزشی، خواندن روزنامه و مجله، گوش دادن به رادیو، کار با اینترنت، دیدن بناهای تاریخی، دیدن موزه، نمایشگاه و نگارخانه، خواندن کتاب داستان و

استفاده از تلفن همراه سنجیده شده است. سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته شامل توانایی استفاده از حداقل برخی نرم‌افزارهای کامپیوتر، مهارت در هنر خاص، توانایی و خلاقیت در تحقیقات علمی، مهارت و توانایی در ورزش حرفه‌ای، توانایی مکالمه با یک زبان خارجی و مهارت در شغل و حرفه خاص است؛ همچنین سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده با داشتن گواهی پایان دوره کامپیوتر، گواهی پایان دوره کلاس زبان انگلیسی، گواهی معتبر در رشته ورزشی خاص، گواهی و مدرک فنی و حرفه‌ای، گواهی از آموزشگاه‌های هنر و موسیقی و گواهی مدرک تحصیلی اندازه‌گیری شده است.

- دینداری

این مفهوم با استفاده از پرسشنامه دینداری گلاک و استارک^۱ (۱۹۶۵) که دارای ۵ بعد اعتقادی، مناسکی، عاطفی، فکری، پیامدی است سنجیده شده است. ضرایب پایایی با استفاده از آلفای کرونباخ به این شکل به‌دست آمده است: بعد اعتقادی ۰/۹۲، بعد عاطفی ۰/۷۸، بعد پیامدی ۰/۶۲، بعد فکری ۰/۶۰ و بعد مناسکی ۰/۷۶.

- رسانه‌های جمعی

در این تحقیق از پاسخگو خواسته شده است تا میزان استفاده خود را از ۳ وسیله ارتباط جمعی شامل تلویزیون داخلی، تلویزیون خارجی و اینترنت بیان کند؛ اعتبار این پرسشنامه از نوع صوری است و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۷۷ به‌دست آمده است.

- سبک زندگی

این مفهوم با استفاده از پرسشنامه جهانی سبک زندگی سنجیده شده است. این پرسشنامه دارای ۸ بعد است که از ۴ بعد آن که با رفتارهای محیط زیستی ارتباط بیشتری دارد، استفاده شده است. ضرایب پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ به این شکل محاسبه شده است: سلامت روان‌شناختی ۰/۸۹، سلامت معنوی ۰/۸۷، سلامت اجتماعی ۰/۸۵ و پیشگیری از حوادث ۰/۸۳. بعد سلامت روان‌شناختی شامل امیدواری به آینده، داشتن احساسات و افکار مثبت، قادر بودن به بیان احساسات، دوست داشتن خود، لذت بردن از چالش و تغییر، قادر

1- Glock & Stark

بودن به مهار و کنترل استرس‌های زندگی و لذت بردن از هنر است. بعد سلامت معنوی شامل اعتقاد به دارای هدف بودن نظام خلقت، معنا داشتن زندگی، احساس وابستگی و تعلق به چیزی عظیم‌تر از خود، اعتقاد به هدف داشتن زندگی، سعی در انجام کارهای ماندگار زندگی و مشخص بودن هدف زندگی است. بعد سلامت اجتماعی شامل داشتن دوستان صمیمی، توانایی ابراز عشق و دوستی نسبت به دیگران، احترام به احساسات دیگران، قادر بودن به گسترش روابط خوشبینانه با دیگران، در کنار مردم بودن در مواقع نیاز و صحبت و مشورت با دیگران در هنگام مشکلات است. همچنین بعد پیشگیری از حوادث شامل تبعیت از قوانین راهنمایی و رانندگی، نگهداری مواد شوینده و اسیدی خطرناک در جای مطمئن، استفاده از کمر بند ایمنی، قرار دادن کودکان در صندلی عقب در هنگام رانندگی، خواندن دستورالعمل مواد شوینده و اسیدی در هنگام استفاده، استفاده نکردن از تلفن همراه در حین رانندگی، استفاده از کلاه ایمنی در هنگام استفاده از دوچرخه و موتور سیکلت و همچنین آگاهی به کیفیت آب مورد استفاده است.

یافته‌ها

نتایج توصیفی متغیرهای جنسیت و اشتغال نشان می‌دهد که ۴۸/۷ درصد پاسخگویان زن و ۵۱/۳ مرد هستند. همچنین ۴۰/۹ درصد شاغل و ۵۹/۱ درصد غیرشاغل هستند.

جدول شماره ۱ وضعیت رفتارهای محیط‌زیستی و سرمایه فرهنگی پاسخگویان

متغیر	گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	میانگین	انحراف معیار
رفتارهای محیط‌زیستی	درصد	۰/۵	۵۳/۴	۴۴/۵	۱/۶	۲/۴۴	۰/۵۳
	درصد تجمعی	۰/۵	۵۳/۹	۹۸/۴	۱۰۰		
سرمایه فرهنگی	درصد	۲۱/۴	۲۷/۱	۴۶/۱	۵/۴	۲/۶۴	۰/۸۷
	درصد تجمعی	۲۱/۴	۴۸/۵	۹۴/۶	۱۰۰		

نتایج جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که ۵۳/۴ درصد از افراد مورد مطالعه در حد زیاد دارای رفتارهای مسئولانه در قبال محیط زیست هستند. درحالی‌که تنها ۱/۶ درصد از آنها دارای رفتارهای خوبی در قبال محیط زیست نیستند. میانگین رفتارهای محیط‌زیستی پاسخگویان ۲/۴۴ از ۵ است و انحراف معیار آنها ۰/۵۳ است. در واقع رفتارهای محیط‌زیستی

زیستی افراد مورد مطالعه کمی پایین‌تر از حد متوسط است؛ سرمایه فرهنگی یکی از متغیرهای مستقل این تحقیق است که با سه بعد تجسم‌یافته، عینیت‌یافته و نهادینه‌شده سنجیده شد. بیشترین توزیع فراوانی مربوط به سطح متوسط ۴۶/۱ درصد است و کمترین میزان مربوط به سطح کم ۵/۴ درصد است. میانگین سرمایه فرهنگی پاسخگویان ۲/۶۴ از ۵ است و انحراف معیار آن‌ها ۰/۸۷ است. بیشتر پاسخگویان دارای سرمایه فرهنگی در سطح متوسط هستند.

جدول شماره ۲ وضعیت دینداری و بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی پاسخگویان

متغیر	گزینه	بالا	متوسط	پایین	میانگین	انحراف معیار
دینداری	درصد	۳۸	۴۶/۶	۱۵/۴	۲/۲۳	۰/۶۹
	درصد تجمعی	۳۸	۸۴/۶	۱۰۰		
بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی	درصد	۴/۴	۳۲/۶	۶۳	۱/۴۱	۰/۵۷
	درصد تجمعی	۴/۴	۳۷	۱۰۰		

دینداری یکی دیگر از متغیرهای مستقل این تحقیق است که با ۵ بعد اعتقادی، مناسکی، عاطفی، فکری، پیامدی است سنجیده شده است. بیشترین توزیع فراوانی ۴۶/۶ درصد در سطح متوسط است. همچنین کمترین توزیع فراوانی ۱۵/۴ درصد افراد هستند که در سطح پایین هستند. میانگین دینداری افراد ۲/۲۳ از ۳ است و انحراف معیار آنها ۰/۶۹ است. بیشتر پاسخگویان دارای دینداری در سطح متوسط و بالا هستند و درصد کمی از افراد دارای دینداری پایین هستند. میزان بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی یکی دیگر از متغیرهای مستقل است که با میزان استفاده از تلویزیون داخلی، تلویزیون خارجی و اینترنت سنجیده شده است. بیشترین توزیع فراوانی در سطح پایین وجود دارد که ۶۳ درصد است و کمترین توزیع فراوانی در سطح بالا وجود دارد که ۴/۴ درصد است. میانگین بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی ۱/۴۱ از ۳ است و انحراف معیار آن ۰/۵۷ است. نتایج نمایانگر آن است که افراد مورد مطالعه میزان بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی توسط پاسخگویان پایین است.

جدول شماره ۳ وضعیت سبک زندگی پاسخگویان

متغیر	گزینه	مطلوب	نامطلوب
سبک زندگی	درصد	۷۵	۲۵
	درصد تجمعی	۷۵	۱۰۰

سبک زندگی آخرین متغیر مستقل این تحقیق است. بیشترین توزیع فراوانی مربوط به سبک زندگی مطلوب است که ۷۵ درصد است و کمترین توزیع آن مربوط به سبک زندگی نامطلوب است که ۲۵ درصد را شامل می‌شود.

تحلیل داده‌ها

داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و AMOS تجزیه و تحلیل شدند. آزمون تی مستقل برای تفاوت میانگین دو گروه، آزمون همبستگی پیرسون برای سنجش همبستگی متغیرهای فاصله‌ای، رگرسیون چندمتغیره برای سنجش میران تبیین متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل و تحلیل مسیر برای سنجش اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته استفاده شد. جدول زیر نشان‌دهنده مقایسه میزان رفتارهای محیط‌زیستی پاسخگویان برحسب جنسیت و وضعیت تأهل است.

جدول شماره ۴ تفاوت میانگین رفتارهای محیط‌زیستی پاسخگویان برحسب جنس و وضعیت تأهل

متغیرهای وابسته	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون T (Sig)
رفتار محیط‌زیستی	زن	۱۰/۴۶۸	-۳/۵۷۸
	مرد	۱۱/۶۸۴	
وضعیت تأهل	مجرد	۱۱/۴۵۷	-۰/۳۸۲
	متاهل	۱۰/۴۳۲	

داده‌های جدول فوق در مورد جنس، نشان می‌دهد که میانگین رفتارهای محیط‌زیستی برای مردان و زنان به ترتیب ۷۰/۵۱ و ۷۴/۵۶ است. این امر بدین معنی است که میانگین رفتارهای محیط‌زیستی زنان بیشتر از مردان است. نتایج آزمون t نشان می‌دهد که این تفاوت به لحاظ آماری معنادار است. همچنین داده‌های فوق در مورد وضعیت تأهل نشان

می‌دهد که میانگین رفتارهای محیط زیستی متأهلان و مجردان به ترتیب $73/03$ و $72/49$ است. نتایج آزمون t نشان می‌دهد که این تفاوت به لحاظ آماری معنادار نیست.

جدول شماره ۵ ماتریس همبستگی متغیرهای مستقل تحقیق با رفتارهای محیط زیستی

متغیر	رفتارهای محیط زیستی	سبک زندگی	دینداری	سرمایه فرهنگی	رسانه	تحصیلات
سبک زندگی	$0/376^{**}$					
دینداری	$0/091$	$-0/004$				
سرمایه فرهنگی	$0/491^{**}$	$0/388^{**}$	$0/122^*$			
رسانه	$-0/008$	$0/084$	$0/064$	$-0/013$		
تحصیلات	$0/099$	$0/113^*$	$0/060$	$0/258^{**}$	$0/039$	
سن	$-0/006$	$-0/039$	$-0/039$	$-0/006$	$-0/003$	$0/256^{**}$

$p < 0/01$ $p < 0/05$

با توجه به نتایج جدول شماره ۵ مقدار r پیرسون به دست آمده از رابطه میان سبک زندگی و رفتارهای محیط زیستی $0/376$ و سطح معناداری آن کمتر از $0/05$ است. بنابراین رابطه مثبت و معناداری بین سبک زندگی و رفتارهای محیط زیستی وجود دارد. به عبارت دیگر هرچه سبک زندگی افراد بهتر باشد، دارای رفتار محیط زیستی بهتری هستند. یکی دیگر از متغیرهای مستقل این تحقیق، دینداری است. نتایج نشان می‌دهد که رابطه بین دینداری و رفتارهای محیط زیستی معنادار نیست.

سرمایه فرهنگی یکی از متغیرهای این تحقیق است که رابطه‌اش با رفتارهای محیط زیستی در سطح ۹۹ درصد معنادار است. شدت رابطه $0/491$ است که نشان می‌دهد یک رابطه مثبت و متوسط بین سرمایه فرهنگی و رفتارهای محیط زیستی وجود دارد. این امر بدین معنی است که هرچه سرمایه فرهنگی افراد بالاتر باشد، رفتارهای محیط زیستی آنها هم به تبع آن بالا می‌رود.

رسانه یکی دیگر از متغیرهایی است که رابطه‌اش با رفتارهای محیط زیستی به آزمون گذاشته شد. نتایج نشان داد این آزمون معنادار نیست. بنابراین رسانه، با رفتارهای محیط

زیستی رابطه‌ای ندارد. تحصیلات یکی دیگر از متغیرهایی است که رابطه‌اش با رفتارهای محیط‌زیستی مورد سنجش قرار گرفته است. به دلیل آن که سطح معناداری بالاتر از ۰/۰۵ است، این رابطه معنادار نیست.

سن آخرین متغیری است که رابطه‌اش با رفتارهای محیط‌زیستی مورد آزمون قرار گرفت. با توجه به سطح معناداری بالای ۰/۰۵ این رابطه معنادار نیست.

جدول شماره ۶ نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره برای سنجش اثر متغیرهای مستقل بر رفتارهای محیط‌زیستی

Sig	t	ضرایب استاندارد		متغیر
		Beta	Std. Error	
۰/۰۰۰	۹/۳۷۴		۳/۳۳۵	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۸/۴۹۰	۰/۳۹۶	۰/۰۶۳	سرمایه فرهنگی
۰/۰۰۰	۰/۶۰۶	۰/۲۱۵	۰/۰۲۶	سبک زندگی
۰/۰۰۲	۳/۱۴۲	۰/۱۳۵	۰/۹۶۸	جنس
R=۰/۵۴۷		F=۵۴/۱۶۸	P=۰/۰۰۰	R ² =۰/۲۹۴

به منظور تبیین رفتارهای محیط‌زیستی براساس مجموع متغیرهای مستقل معنادار، از رگرسیون چندمتغیره به روش گام‌به‌گام^۱ استفاده شد. طبق داده‌های جدول شماره ۶، سه متغیر در معادله ماندند که ضریب همبستگی چندگانه آنها با رفتارهای محیط‌زیستی برابر $R=۰/۵۴۷$ و ضریب تعیین تعدیل شده برابر با $R^2_{Adj}=۰/۲۹۴$ به دست آمد. این ضریب نشانگر آن است که با استفاده از پراکنش ترکیب خطی متغیرهای مستقل رگرسیونی، می‌توان ۲۹ درصد از پراکنش رفتارهای محیط‌زیستی را توضیح داد. بقیه تغییرات به دلیل پیچیده بودن متغیر وابسته تحقیق، به سایر عوامل نسبت داده می‌شود. مدل رگرسیونی تبیین شده نیز طبق آزمون تحلیل پراکنش انجام شده خطی و معنادار است؛ زیرا مقدار آزمون F برای تعیین معناداری اثر متغیرهای مستقل بر رفتارهای محیط‌زیستی برابر ۵۴/۱۶۸ با سطح معناداری $p=۰/۰۰۰$ است.

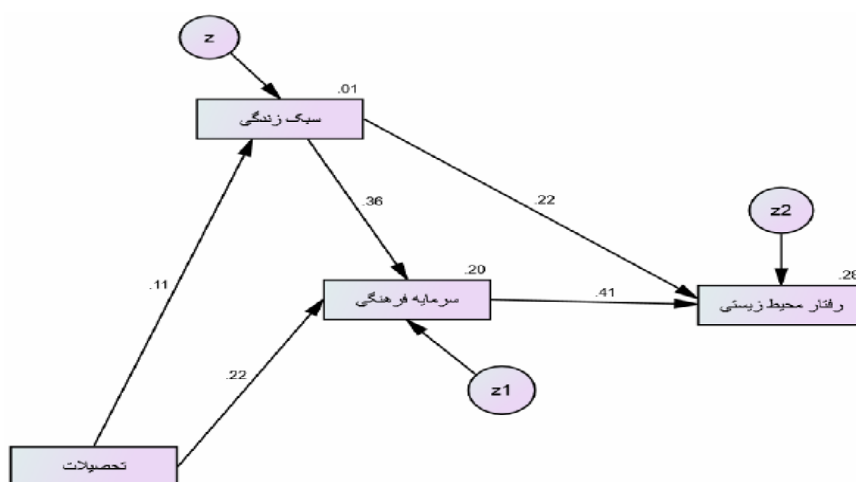
در مجموع طبق داده‌های این جدول و با توجه به ضرایب بتاهای استانداردشده، به ترتیب سرمایه فرهنگی با مقدار $\beta=0/396$ ، سبک زندگی با مقدار $\beta=0/215$ و جنس با مقدار $\beta=0/135$ بیشترین تأثیر را در تبیین تغییرات و پیش‌بینی رفتارهای محیط زیستی دارند.

جدول شماره ۷ محاسبه اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل تحقیق بر رفتارهای محیط زیستی

نام متغیر	ضرایب اثر		کل
	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	
سرمایه فرهنگی	۰/۴۱*	-	۰/۴۱*
سبک زندگی	۰/۲۲**	۰/۱۴۸*	۰/۳۶۸**
تحصیلات	-	۰/۱۳۰**	۰/۱۳۰**

* معنادار در سطح ۹۵ درصد ** معنادار در سطح ۹۹ درصد

برای سنجش آثار مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر روی رفتارهای محیط زیستی از تحلیل مسیر استفاده شده است؛ در واقع تحلیل مسیر مشخص می‌کند که کدام متغیر بیشترین اثر را بر روی متغیر وابسته دارد؛ نتایج جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که متغیر سرمایه فرهنگی با ۴۱ درصد اثرگذاری کل، دارای بیشترین تأثیر مثبت بر رفتارهای محیط زیستی است. به طوری که این متغیر دارای ۴۱ درصد اثر مستقیم است. متغیر سبک زندگی با ۳۷ درصد اثرگذاری کل، رتبه دوم را دارد. به طوری که این متغیر دارای ۲۲ درصد اثر مستقیم و ۱۵ درصد اثر غیرمستقیم به صورت مثبت است. همچنین تحصیلات با ۱۳ درصد اثرگذاری کل رتبه سوم را دارد. این متغیر دارای ۱۳ درصد اثر غیرمستقیم است؛ نمودار شماره ۱ نشان‌دهنده آثار مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر روی رفتارهای محیط زیستی است:

نمودار شماره ۱ مدل مسیر عوامل مرتبط با رفتارهای محیط زیستی

بحث و نتیجه گیری

یکی از مهم‌ترین مسایل اجتماعی عصر ما، مسایل محیط زیست است. این مسئله در امر توسعه پایدار اهمیت بسیاری دارد و زمینه‌ساز یک جامعه پویا است. تحقیق حاضر به منظور بررسی رابطه متغیرهای سرمایه فرهنگی، وسایل ارتباط جمعی، دیدانداری و همچنین متغیرهای جمعیت‌شناختی سن، جنس، وضع تأهل و تحصیلات با رفتارهای محیط زیستی در بین شهروندان شهر یزد انجام گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بیشتر مردم شهر یزد دارای رفتارهای محیط زیستی در سطح متوسط هستند. یافته‌ها حاکی از آن است که بین سبک زندگی و رفتارهای محیط زیستی رابطه معنادار و مثبت وجود دارد. این یافته با نتیجه تحقیق پچن (۲۰۰۶) همسوست. تغییرات در سبک زندگی و الگوی مصرف باعث ایجاد تغییرات پایدار در محیط زیست خواهد شد. افراد با اتخاذ شیوه زندگی مطلوب‌تر می‌توانند در جهت بهبود محیط زیست گام بردارند. در واقع بر طبق نظریه بوردیو، منش افراد رفتارهای او را هدایت می‌کند؛ بنابراین اتخاذ یک سبک زندگی مطلوب می‌تواند به عنوان قسمتی از منش فرد، هدایت‌کننده انتخاب‌های رفتاری او باشد و رفتارهای فرد را به سمتی سوق دهد که با محیط زیست خود، رفتار مطلوب‌تری داشته باشد.

همچنین نتایج نشان می‌دهد که سرمایه فرهنگی با رفتارهای محیط زیستی رابطه مثبت و معنادار دارد که این یافته با نتیجه صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱)، همسوست. با افزایش سرمایه فرهنگی، رفتارهای محیط زیستی بهتری را از افراد شاهد هستیم. بورديو معتقد است که ابزار کنترل فرهنگ، سرمایه فرهنگی است؛ بنابراین افراد دارای سرمایه فرهنگی بالاتر، کنش‌های فرهنگی و مسئولانه‌تری را در قبال محیط زیست از خود بروز می‌دهند.

بین دینداری و رفتارهای محیط زیستی رابطه معناداری وجود ندارد که این نتیجه با یافته نواح و همکاران (۱۳۹۰) هماهنگی دارد. اما با نتایج ادهمی و اکبرزاده (۱۳۹۰) هماهنگ نیست. برای تبیین این امر می‌توان گفت که به نظر می‌رسد که افراد دیندار کمتر به آموزه‌های دینی در حفظ محیط زیست توجه می‌کنند. بنابراین رابطه معناداری بین این دو متغیر مشاهده نمی‌شود.

نتایج حاکی از آن است که بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی با رفتارهای محیط زیستی رابطه معناداری ندارد. این امر شاید به این دلیل باشد که افراد سراغ مسایل و برنامه‌های مرتبط با محیط زیست در وسایل ارتباط جمعی نمی‌روند. همچنین می‌تواند نتیجه، کمتر توجه کردن وسایل ارتباط جمعی به این پدیده باشد. بنابر نظریه کاشت، رسانه‌ها می‌توانند باورهای اجتماعی را در افراد تقویت کنند؛ همچنین بر طبق نظریه برجسته‌سازی، رسانه‌ها توانایی آن را دارند که با برجسته کردن مسایل مربوط به محیط زیست، نقش مهمی را در انجام رفتارهای محیط زیستی مردم داشته باشند؛ بنابراین توجه بیشتر رسانه‌ها به این امر می‌تواند باعث بهبود رفتارهای محیط زیستی افراد شود.

نتایج بیانگر آن است که بین تحصیلات و رفتارهای محیط زیستی رابطه معناداری وجود ندارد. این نتیجه با یافته‌های خوش‌فر و همکاران (۱۳۸۹)، تارانت و کردل (۱۹۹۷) و نواح و همکاران (۱۳۹۰) همسو نیست. این امر می‌تواند بدین جهت باشد که در مدارس و دانشگاه‌های ما دروسی مرتبط با آشنایی با فرهنگ نگهداری از محیط زیست و رفتارهای محیط زیستی ارائه و به این مسایل توجهی نمی‌شود. نتیجه دیگری که در این تحقیق به دست آمد این است که بین زنان و مردان در رفتارهای محیط زیستی تفاوت معناداری وجود دارد. زنان نسبت به مردان رفتارهای محیط زیستی بهتری دارند. این یافته با نتایج پژوهش‌های

نواح و همکاران (۱۳۹۰) و تارانت و کردل (۱۹۹۷) همخوانی دارد. اما با نتیجه تحقیق صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) همسو نیست. همچنین بین سن و رفتارهای محیط‌زیستی رابطه معناداری وجود ندارد. این یافته با نتایج تارانت و کردل (۱۹۹۷)، صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) و نواح و همکاران (۱۳۹۰) هماهنگ نیست.

در دنیای امروز با تغییر و تحولات تکنولوژیک، نقش وسایل ارتباط‌جمعی بسیار برجسته شده است. مسئولان باید در جهت فرهنگ‌سازی، برنامه‌هایی را در وسایل ارتباط‌جمعی تدارک ببینند تا سطح آگاهی مردم از محیط‌زیست و بحران‌های آن بالا رود. آموزش رفتارهای محیط‌زیستی یک امر فرهنگی و زمانبر است و به برنامه‌ریزی مدون و دقیق و آموزش از سطح کودکی برای افراد در جامعه نیاز دارد. مسایل محیط‌زیستی باید به‌عنوان یک درس مهم در برنامه درسی دانش‌آموزان و دانشجویان گنجانده شود. همچنین رابطه مسایل دینی و رفتارهای محیط‌زیستی به افراد آموزش داده شود تا بتوانند آنها را به‌کار ببندند. سرمایه فرهنگی هر جامعه‌ای منبعی غنی برای ایجاد تغییرات در جهت بهبود وضع جامعه است. برای افزایش سرمایه فرهنگی افراد به برنامه‌ریزی‌های کلان در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی احساس نیاز می‌شود.

منابع

- ابادری، یوسف و چاوشیان، حسن (۱۳۸۱) از "طبقه اجتماعی" تا "سبک زندگی" رویکردهای نوین در تحلیل جامعه شناختی هویت اجتماعی، *نامه علوم اجتماعی*، ۲۰، ۳-۲۷.
- ادهمی، عبدالرضا؛ اکبرزاده، الهام (۱۳۹۰) بررسی عوامل فرهنگی موثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه موردی: مناطق ۵ و ۱۸ تهران)، *مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، ۱، ۳۷-۶۱.
- بهرام‌پور، مرضیه (۱۳۹۰) *دین، طبیعت و بحران محیط زیست*، اصفهان، انتشارات نشر مانا.
- پاپلی یزدی، محمدحسین (۱۳۷۴) اهمیت مساله محیط زیست، *تحقیقات جغرافیایی*، ۳۶، ۵-۲۴.
- خوانچه‌سپهر، شیرزاد، ناصری، عرفان (۱۳۸۹) نقش بازنمایی رسانه‌ای الگوهای مصرف در شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای مصرفی مخاطبان، *پژوهش‌های ارتباطی*، ۱، ۱۱۹-۱۴۷.
- خوش‌فر، غلامرضا؛ صالحی، صادق؛ امام‌قلی، لقمان (۱۳۸۹) بررسی رفتارهای مردم نسبت به محیط زیست، *همایش مهندسی محیط زیست*، دانشگاه تهران.
- روحانی، حسن (۱۳۸۸) درآمدی بر نظریه سرمایه فرهنگی، *راهبرد*، ۵۳، ۷-۳۵.
- سورین، ورنر؛ تانکارد، جیمز (۱۳۸۱) *نظریه‌های ارتباطات*، ترجمه علیرضا دهقان، تهران، دانشگاه تهران.
- شارع‌پور، محمود؛ خوش‌فر، غلامرضا (۱۳۸۱) رابطه سرمایه فرهنگی با هویت اجتماعی جوانان مطالعه موردی شهر تهران، *نامه علوم اجتماعی*، ۲۰، ۱۳۳-۱۴۷.
- صالحی، صادق؛ ال امام‌قلی، لقمان (۱۳۹۱) سرمایه فرهنگی و نگرش و رفتارهای زیست محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان)، *انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۲۸، ۹۱-۱۲۰.
- صالحی، صادق؛ امام‌قلی، لقمان (۱۳۹۱) بررسی تجربی رابطه آگاهی و رفتارهای زیست محیطی (مطالعه موردی مناطق شهری و روستایی شهرستان سنندج)، *مسایل اجتماعی ایران*، ۱، ۹۰-۱۱۵.
- عقیلی، سیدمحمود؛ خوش‌فر، غلامرضا؛ صالحی، صادق (۱۳۸۸) سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست محیطی مسئولانه در شمال ایران (مطالعه موردی: استان‌های گیلان، مازندران و گلستان)، *مجله دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان*، جلد شانزدهم، ویژه نامه ۱- الف: ۲۵۰-۲۳۶.
- گیدنز آنتونی (۱۳۷۸) *تجدد و تشخیص*، ترجمه ناصر موفقیان، تهران، نشر نی.
- مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۸۴) *مطالعه تطبیقی نظریه کاشت و دریافت در ارتباطات*، مرکز مطالعه و تحقیقات صدا و سیما، ایران.

- نواح، عبدالرضا؛ فروتن کیا، شهروز؛ پورترکارونی، محمد (۱۳۹۰) بررسی رابطه بین میزان دینداری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست محیطی شهروندان (مطالعه موردی: شهراواز)، *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱، ۷۷-۹۸.
- نواح، عبدالرضا؛ فروتن کیا، شهروز (۱۳۹۰) رابطه بین کنش عقلانی و رفتارهای زیست‌محیطی (مورد مطالعه: جامعه شهری اندیمشک)، *فصلنامه علمی محیط زیست*، ۵۱، ۷۸-۶۸.
- نوغانی، محسن (۱۳۸۱) تأثیر نابرابری سرمایه فرهنگی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان پیش‌دانشگاهی در دستیابی به آموزش عالی، *تعلیم و تربیت*، ۹۱، ۷۱-۱۰۱.
- نیازی، محسن؛ کارکنان نصرآبادی، محمد (۱۳۸۶) تبیین جامعه‌شناختی رابطه سرمایه فرهنگی خانواده با هویت اجتماعی جوانان، *فرهنگ مطالعات ملی*، ۳۱، ۵۵-۸۰.
- Bourdieu, P. (1986) The forms of social capital, in: Chardson, J. G. (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood, New York.
- Cockerham, William C. (1997) The social determinants of decline of life expectancy in Russia and Eastern Europe: A lifestyle explanation and Eastern Europe: A lifestyle explanation, *Journal of Health and Social Behavior*, Vol. 38, 131-148.
- Cockerham, William C. (2000) Health as social problem, *Journal of Health and Social Behavior*, vol 38, 117-130.
- Cockerham, William C. (2004) Health lifestyle in Ukraine, *Public Health in Eastern Europe*, 50, 264-271.
- Leslie, G.R. Larson, R.F. & Gorman, B.L (1994) *Introductory sociology*, Oxford: Oxford Un. Press.
- Pachon, M. (2006) *Public attitudes and behavior about climate change*, PCCRC Outreach Publication 0601.
- Tarrant, M.A. Cordell, H.K. (1997) The Effect of Respondent Characteristics on General Environmental Attitude-Behavior Correspondence, *Environment and Behavior*, vol. 29 no. 5, 618-637.